

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Från solidariskt kollektiv till individuell frihet?

En idéanalys av gymnasieskolans läroplaner Lgy70, Lpf93 & Gy11.

Namn: Kristine Ridiko
Program: Ämneslärarprogrammet
Antal ord (exl. Appendix): 9930

Examensarbete: 15 hp
Kurs: LGSH2A
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: VT/2019
Handledare: Jonas Hinnfors
Examinator: Jon Pierre
Kod: VT19-2490-015-LGSH2A

Nyckelord: Individ, kollektiv, läroplan, samhällsdebatt, idéströmningar

Abstract

I takt med att det svenska samhället under åttiotalet genomgått betydande förändringar har även skolans genomgått en betydande utveckling. Samhällsförändringarna under åttiotalet brukar förknippas med liberala men framförallt nyliberala idéströmningar och individuell frihet. Jämsides denna utveckling har bland annat gymnasieskolan omstrukturerats, decentraliserats och erhållit nya läroplaner. Därför ämnar denna studie att mot bakgrund av samhällsförändringar och rådande utbildningspolitisk diskurs undersöka om idéklimatet i läroplanerna utvecklats i enlighet med den samhällsdiskursiva förändringen.

För att undersöka eventuell förändring av idéströmningar i läroplanerna tillämpas kvalitativ textanalys i form av beskrivande idéanalys. Detta då styrdokument, i detta fall läroplanerna, är idédokument vilka sammanställts och bearbetats för att vara vägledande för skolans verksamhet och aktörer. Styrdokumentet anses dock vara öppna för tolkning och i många fall tvetydiga. Den tidigare forskning som presenteras bildar ett ramverk och bidrar med analysverktyg vilka i ett senare skede används för att jämföra samhällsdiskursiv förändring med den i läroplanerna.

Resultaten visar att idéklimatet i läroplanerna utvecklas nästintill i samklang med samhällsdiskursen framförallt vad gäller relationen mellan individ och kollektiv. Vidare har en diskussion kring skolans roll och politisering lyfts för att besvara och bredda studiens syfte.

1 Innehållsförteckning

1	Innehållsförteckning	2
2	Inledning	3
3	Syfte och frågeställning	5
4	Begreppsdefinition	6
4.1	Ideologi	6
4.2	Hegemoni.....	6
5	Tidigare forskning och teoretiskt ramverk	7
5.1	Nyliberalism	7
5.2	Från medbestämmande till individuell frihet.....	9
5.3	Från jämlikhet till valfrihet.....	13
6	Metod och material	15
6.1	Idéanalys	15
6.2	Operationalisering	17
6.3	Material och avgränsning	18
7	Resultat och analys	19
7.1	LGY70	19
7.2	LPF94.....	22
7.3	GY11	25
7.4	Jämförande analys	27
8	Diskussion och slutsats	29
8.1	Diskussion	29
8.2	Slutsats.....	30
9	Implikationer till lärarprofessionen	31
10	Referenser	32

2 Inledning

Utbildningsväsendet utformas i samspel med kultur och samhälle, skilda politiska uttryck och viljor, men också föreställningar om en framtid, dess krav och möjligheter. Skolans roll i samhället kan därför betraktas på två olika sätt, å ena sidan som drivande och utvecklande instans å andra sidan som en spegling av samhället och dess utveckling (Boman, 2002; Hadenius, 1990; Liedman, 2011; Lindensjö & Lundgren, 2014). Oavsett vilket perspektiv som tas går det att argumentera för skolan som en neutral plats där möjlighet till åsiktsutbyte och övertygelser ska få finnas samt utrymme för självinsikt och självständighet kan ta form (Amnå, Englund & Ljunggren, 2010). Det är utifrån denna synvinkel som det i dagens debatt riktas kritik mot religiösa friskolor, alltså att dessa anses icke-neutrale och att religion är något som ska bedrivas på fritiden eftersom skolan ska vara icke-konfessionell (jfr *”Debatten om religiösa friskolor”* i SvD, 2019). Likaväl går det att argumentera för att skolan ska stå fri från politisering och låta eleverna självständigt utvecklas till autonoma demokratiska medborgare.

Skolan är dock bevisligen en spegling av samhället (Liedman, 2011; Lindensjö & Lundgren, 2014) och i takt med att det skett ett högerskifte inom samhällsdiskurs, utbildningsdiskurs och välfärdspolitik (Boréus, 1994; Forsell, 2011; Frenander, 1998; Millares, 2015) är det ur ett forskningsperspektiv relevant att undersöka om skolan och dess styrdokument också genomgått en ideologisk förändring samt om skolan och samhällsdiskursen är i samklang. Om skolans styrdokument förändrats i enlighet med samhällsdiskursen går det att ifrågasätta om skolan är en plattform där ungdomar kan stå fria från en politiserad miljö och därmed utvecklas till autonoma demokratiska medborgare eller om de slussas in i en precis idévärld inom vilket individuell frihet står centralt. Alltså, kan vi tala om att skolan idag är politiserad eller inte?

Relationen individ-kollektiv, stat-samhälle varierar över tid beroende på rådande ideologi och samhällsdiskurs. Exempelvis visar Frenander (1998) att det i takt med vänster- och högersvängar i samhällsdiskursen skiftas fokus mellan kollektiv och individ beroende på rådande idéklimat. Det som av honom beskrivs som en högersväng har därmed inneburit ett skifte från ett kollektivistiskt idéklimat till individuellt. Denna utveckling beskrivs som ett resultat av betydande förändringar vilka det svenska samhället genomgick under åttiotalet. (Boréus, 1994; Forsell, 2011; Frenander, 1998; Millares, 2015). Det var då som det i Sverige, liksom internationellt, höjdes kritiska röster mot en ineffektiv, kostsam och trögrörlig offentlig sektor. I samband med detta menar Boréus, (1994) Frenander (1998) och Millares (2015) att nyliberala tankemönster fick större utrymme i samhällsdiskursen och beskrevs som lösningar

på framförallt de ekonomiska problemen. Utlåtanden som ifrågasatte statens roll och lyfte individens rättighet till valfrihet och frihet exemplifierar den nyliberala diskursen samt riktlinjerna för decentraliseringen och omstruktureringen av den offentliga sektorn (Boréus, 1994; Frenander, 1998; Millares, 2015).

I och med omstrukturering av den svenska välfärden och skolan uppstod en diskussion inom utbildningsforskningen vilken berörde eleven som självständig och fri aktör (jfr Boman, 2002; Englund, 2005; Forsell, 2011; Liedman, 2011). En del forskning tog utgångspunkten i att samhällsströmningar förändrade samhällsdiskursen och likaså den politiska riktningen vilken i sin tur framhöll villkoren för och önskvärda egenskaper hos samhällsindivider. Skolan har studerats som institution inom vilken framtidens medborgare formas (Boman, 2002; Persson & Stavreski, 2004). Vidare har fokus riktats mot skolans styrdokument däribland läroplanen (Englund, 2005), vilket även denna studie ämnar göra. Läroplanen är ett politiskt dokument kring vilket man har enats och som är vägledande för den svenska skolan. Däri beskrivs skolans värdegrund, uppgifter, mål och riktlinjer (Skolverket, 2011). Därmed är det intressant att undersöka om en förändring görs synlig i läroplanerna för gymnasieskolan Lgy70, Lpf94 och Gy11.

3 Syfte och frågeställning

Syftet med examensarbetet är att genom idéanalys undersöka om de svenska läroplanerna för gymnasieskolan är i samklang med den samhällsdiskursen utvecklingen. Givet hur nära läroplanerna och den samhällsdiskursiva utvecklingen ligger är det intressant att undersöka vad vi kan säga om läroplanerna och dess koppling till samhället. Går det att tala om skolan som politiserad arena eller tillåts ungdomar att träda in i en oberoende plattform. För att begripliggöra förändringen kommer koppling till både samhällsdiskurs och utbildningspolitisk diskurs göras. Utifrån detta syfte är min frågeställning följande:

- Givet den samhällsdiskursiva utvecklingen över tid, mot det som kan beskrivas som individualistiskt idéklimat, går det att se liknande tendenser i de svenska läroplanerna för gymnasieskolan?

För att besvara frågeställningen genomförs en kvalitativ textanalys av samtliga läroplaner för gymnasieskolan som sedan ställs mot tidigare forskning vilken visar på de rådande samhällsdiskurser och utbildningspolitiska diskurser över tid.

4 Begreppsdefinition

4.1 Ideologi

Eftersom begreppet ”ideologi” anses mångtydigt och används på olika vis inom samhällsforskning och politisk teori är det lämpligt att redogöra för vilken betydelse det har i följande arbete. Bergström och Svärd (2018) skriver att ideologi har sitt ursprung i grekiskan och betyder ”läran om idéer”. En föreställning, idé eller ideologi beskrivs vidare att i utvalda forum eller i allmänhet vara ledande eller dominerande över andra. Vidare menar Bergström och Svärd (2018) att begreppet kan förstås som ett idésystem vilket syftar till att förklara och värdera det rådande samhället samt skildra ett eftersträvansvärt samhälle och vilka verktyg som krävs för att nå det. Denna redogörelse av ideologi, idésystem och idéklimat kommer ligga till grund i följande studie.

4.2 Hegemoni

Kristina Boréus (1994) använder sig utav begreppet hegemoni. Hon tar utgångspunkt i en rad olika forskare för att definiera och anpassa begreppet till hennes studie (Boréus, 1994:19-25). Boréus (1994) beskriver hegemoni enligt följande avgränsning:

”Första kriteriet: Ingen inflytelserik samhällelig aktör framför idéer eller föreställningar som utgör alternativ till ideologins föreställningar.” (s.26)

”Andra kriteriet: Språkbruket är för alla inflytelserika samhälleliga aktörer konsistent med ideologins föreställningar.” (s.26)

Hegemoni kan alltså förstås som en ledande position språkligt och/eller ideologiskt. Hegemoni kan förekomma inom politik likaväl som över attityder och förhållningssätt vilket innebär att samhällets normer och värderingar på så sätt kan påverkas (Boréus, 1994). Begreppet definieras då det i ett senare skede används i löpande text.

5 Tidigare forskning och teoretiskt ramverk

5.1 Nyliberalism

Enligt Kristina Boréus (1994), Andres Frenander (1998) och Matilde Millares (2015) påbörjade skiftet inom samhällsdiskursen mot slutet av 1970-talet både på grund av internationellt inflytande, från exempelvis USA och Storbritannien, och en internationell ekonomisk kris vilken i Sverige ledde till förändrad välfärd och politik. Skiftet beskrivs av Boréus (1994), Frenander (1998) och Millares (2015) som en högervåg eller högervåg varpå författarna ofta hänvisar till nyliberalismens idésystem som bakomliggande faktor till förändringen. Internationellt finns spår av flera högerrelaterade idésystem, men i Sverige är det framförallt ett nyliberalt idéklimat som visar sig framträdande bland samhällseliten och i den kritik som riktas mot rådande ekonomiskt och politiskt system (Boréus, 1994; Frenander, 1998; Millares, 2015). För att beskriva nyliberalism har jag främst tagit utgångspunkt i Boréus avhandling *Högervåg: Nyliberalism och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969–1989*, utgiven 1994. Eftersom både Frenander (1998) och Millares (2015) tar utgångspunkt i liknande definition av nyliberalismen är det inte nödvändigt för arbetet att lyfta samtliga författare i resterande del av kapitlet.

Boréus (1994) menar att vissa av de idéer som presenteras inte är unika för nyliberalismen utan att det är kombinationen av idéer som bildar en uppfattning om vad nyliberalismens kärna är. Likt Boréus (1994) gör jag inte anspråk på fullständighet eftersom mängden litteratur som beskriver och definierar nyliberalism är omfattande. Dessutom råder det oenighet kring hur nyliberalism kan avgränsas, (jfr Nyberg, 2016) därmed kommer det alltid finnas motsättningar oavsett vilket urval jag gör. Jag har valt att fokusera på utvalda idéer ur Boréus (1994) definition av nyliberalism vilka anses lämpa sig bäst för arbetet och fokusområdet¹.

Nyliberalism kan beskrivas som en politisk ideologi eller filosofi som bygger på det tidiga liberala idéarvet om marknadsfrihet och laissez-fair. Det är ur detta tankemönster som termen nyliberalism kom att användas i Sverige från 1600-talet fram till 1800-talets slut. Därefter kom en ny liberal strömning som talade för utvidgning av rösträtten och en stat som skulle agera starkare för att ”bota” fattigdom och okunnighet. Även denna kallas för nyliberalism (Boréus, 1994). Men likt Boréus (1994) kommer mitt arbete att fokusera på den

¹ För en fullständig tabell med samtliga aspekter som finns med i Boréus (1994) operationalisering av nyliberalism se bilaga, figur 12.1.

nyliberalism som strävar mot de gamla liberala idéerna som under 1900-talet applicerades på den moderna välfärdsstaten och vissa ekonomiskt-politiska idéer.

En återkommande idé inom liberalismen är statens minimerade inflytande över samhället. Det som dock varierar är graden av minimering. Inom nyliberalismen är marknadsfrihet eftersträvansvärt och ställs därför mot statsidealet. Den övergripande idén är att aktörer ges mindre makt på marknaden förutsatt att staten har mer (Boréus, 1994). Ju mer marknadsfrihet desto starkare *negativ frihet*, alltså frihet från andras tvång. Ordet negativ används i detta fall synonymt med frånvaro av hinder och/eller tvång. Motsatsen, alltså *positiv frihet*, beskrivs istället som möjlighet att genomföra det önskvärda och ligger inte i linje med nyliberala tankemönster (Boréus, 1994). I och med marknadsfriheten antas privat äganderätt förgivet liksom friheten från tvång.

Vidare är individens fri- och rättighetspostulatet centralt för nyliberalismen. I enlighet med den negativa friheten anses det obefogat att kränka individens rättigheter oavsett om det är till förmån för kollektivet eller någon annan. Boréus (1994) hänvisar vidare till Robert Nozick som hävdar att kollektivets intressen inte får gå före individens. Vidare hänvisar hon (1994) även till Ayn Rand som också menar att individen ska stå fri från kollektivet och att friheten från tvång stärks när individens rättigheter förblir okränkbara. Den nyliberala demokratisynen beskriver Boréus (1994) som förenat med argument kring rättighetsföreställningar. Alltså att marknadsfrihet ställs mot statens inflytande eftersom det är när marknaden verkar fritt som individens rättigheter är okränkbara och därmed också demokratin (Boreus, 1994).

Mot denna bakgrund är det värdefullt att framföra en annan aspekt såsom Jason Read som menar att nyliberalismen idag inte syftar till att skapa fria individer utan snarare bildar en idé om frihet som i sin tur formar människor till att handla som konkurrerande entreprenörer på diverse marknader (Nyberg, 2016). Likaså finns kritik mot det nyliberala tänkandet som förespråkar marknadsfrihet eftersom exempelvis Philip Mirowski menar att nyliberalismen snarare förespråkar en stark stat vilket innebär att det istället handlar om statens förändrade roll och inte minskade (Nyberg, 2016). Men även Boréus (1994) lyfter olika typer av nyliberalism och poängterar att det är den tidiga som står i centrum för hennes avhandling eftersom det är den som i ett senare skede förändrar organisationen av välfärdsstaten och politiskt-ekonomiska system. Eftersom skolan är en del av välfärdsstaten vilken som följd av bland annat förändrade politiskt-ekonomiska idéer genomgick en omorganisation och decentralisering (Lindblad, Lundahl, Lindgren & Zackari, 2002; Tanner, 2009; Wahlström,

2002) är det även för detta arbete intressant att titta på den nyliberalism som tar sin utgångspunkt i ”gammalliberala” idéarv.

5.2 Från medbestämmande till individuell frihet

Kristina Boréus (1994) har i sin doktorsavhandling studerat det hon kallar för högervågen och dess genomslag i den allmänna politiska debatten i Sverige år 1969–1989. Högervågen beskriver Boréus (1994) som förändringen i den kulturella sfären, i bred bemärkelse. Hon menar att allt fler begrepp, värderingar och förställningar har skiftat till att stämma överens med högerideologier. Högervågen var ett internationellt fenomen som framförallt handlade om omprövning av den keynesianska välfärdspolitiken, vilket var ett utbrett ideal i västvärlden. Omprövningen och högervågen var ett svar på den ekonomiska kris som spred sig i västvärlden, men också på statens omfattande inblandning i ekonomin och samhället. Resultatet blev en omsvängning från keynesianska till nyliberala tankemönster inom det samhällsekonomiska fältet. Därefter ökade det nyliberala inflytandet succesivt på andra områden såsom välfärd och synen på statens roll i samhället (Boréus, 1994).

Boréus (1994) avhandling består av två syften. Undersöka om högervågen resulterade i att nyliberalism som ideologi blivit hegemonisk i den allmänna debatten och om inte hur djupt rotad i samhällsdiskursen nyliberalismen i så fall blev. Dessutom vill hon studera hur det rådande språkbruket förändrats i samband med högervågen för att utifrån det kunna analysera möjliga maktförskjutningar i samhällsdiskursen. Resultatet visade att det inte råder hegemoni i den bemärkelse som författaren beskrivit begreppets innebörd. Men det finns indikationer på ett nyliberalt genomslag, även om det inte ter sig överlägset. Det är främst nyliberala idéer kopplade till ekonomi och välfärd som visat sig starkast etablerade i de texter som undersökts. Vidare menar Boréus (1994) att språket inte förändrades helt i linje med nyliberala idéer, men att vissa begrepp och termer utmanades av debattörer associerade med höger rörelser och till viss del av privata näringslivsorganisationer.

På *det språkliga slagfältet* handlar det om att använda ett språkbruk som inte skapar dissonans i budskapet som förmedlas förutsatt att man vill driva vissa idéer och mer eller mindre sammanhängande ideologier (Boréus, 1994). Boréus (1994) material visar att högern och det privata näringslivet utmanade uttryck som ”ekonomisk demokrati”, ”samhälle” och välfärdsstat”. Exempelvis menar Boréus (1994) att begreppet ”samhälle” förefaller omstritt eftersom det i vissa fall används synonymt med ”staten, det allmänna”. Därför uppfyller inte ”samhället”, alla gånger, den funktion som nyliberalismen önskar, varpå slogans som

”Samhället är större än staten” förekommit som motsatt bruk av begreppet. Utöver Boréus (1994) analys, där olika aktörer visar på medvetna försök till att påverka det rådande språkbruket, visar avhandlingen resultat på förändringar i antal gånger som utvalda begrepp inom riksdagsanföranden och samhällsdebatt används. Exempelvis går det att se en förändring i hur ofta begrepp som ”demokrati”, ”frihet” och ”jämlighet” förekommer i politiska debatter över tid². Märkbart är skillnaden mellan 1970- och 1980-tal då ”demokrati” förekommer i mindre utsträckning och ”frihet” i större³ (Boréus, 1994). Förändringen beskriver Boréus (1994) som att ”demokrati” förekom ofta under vänsterskiftet och ”frihet” under högersvingar.

Likt Boréus (1994) undersöker Anders Frenander (1998) debattens förändrade klimat och ideologiskt skifte över tid. Viktigt att poängtera att Frenander (1998) inte använder begreppet *diskurs* i sin avhandling utan utgår från en marxistisk syn på ideologi. Han talar istället om ideologiska klimat och kollektiva processer vilket jag inte anser problematiskt eftersom avhandlingen oavsett val av begrepp visar på det politiska klimatet och dess förändring över tid.

Frenander (1998) riktar sitt fokus mot kultursidorna i svenska dagstidningar och huruvida höger- och vänsterståndpunkter växelvis dominerat tänkandet och idédebatterna i samhället, samt om det beror på politiska händelser eller generationsklyftor. Undersökningsperioden sträcker sig mellan 1946 och 1989, vilket innebär att Frenander (1998) behandlar samma tidsperiod som Boréus (1994) samt tittar på idéströmningar längre bak i den svenska historien. Samhällsdiskursen tidigare än under 1960-talet är inte relevant för denna studie varpå jag valt att inte beröra den delen av Frenanders (1998) avhandling.

Frenander (1998) menar att vänster- och högerståndpunkter i många fall dominerade kulturklimatet vilket i sin tur påverkade ideologier vilka påverkade den allmänna samhällsdebatten (diskursen). Avhandlingens slutsats var att ideologiska svängningar berodde och beror på flertal olika faktorer och visade vidare på svårigheter med att peka ut en enskild händelse eller faktor som skulle vara avgörande för att den etablerade ideologin tappar makt och ”svänger” åt annat håll (Frenander, 1998). Det är således en växelverkan mellan diverse faktorer som orsakar en samhällsdiskursiv förändring. Exempelvis pekar Frenander (1998) på större samhällsförändringar såsom urbanisering, industrialisering och modernisering som bidragande till förändringar av debattklimatet (Frenander, 1998).

Likt Boréus (1994) menar Frenander (1998) att det skett en förskjutning inom den politiskt-ideologiska debatten. Det är nyliberala idéer och insikter som i viss mån ökat i det

² Se bilagor, tabell 12.1

³ Se bilagor, tabell 12.2

material som Frenander (1998) analyserat. Även om han också ser ett skifte är det inte lika påtagligt som det Boréus (1994) kunnat visa i sitt resultat. Det kan eventuellt bero på att författarna använt olika material och att den ideologiska svängen inte var lika påtaglig på svenska dagstidningars kultursidor som i politiska debatter. Därför aktar sig Frenander (1998) för att påstå att den nyliberala ideologin ”besekrat” vänstern helt och hållet vilket är anledningen till att han kallar förändringen för högersväng och inte högervåg. Dock är det värt att poängtera att Boréus (1994) trots benämningen av högervåg inte heller kunde påstå att nyliberalismen uppnådde total hegemoni i den allmänna debatten vilket således stämmer överens med Frenanders (1998) slutsatser också.

Genom en analys av det välfärdspolitiska området har även Matilde Millares (2015) undersökt det ideologiska skiftet i Sverige från sent 1970-tal fram till 2010. Syftet med hennes avhandling var bland annat att ta reda på hur valfrihetsbegreppet förändrats över tid samt i vilken mån partiideologer konvergerat i fråga om synen på valfrihet. I sina slutsatser kunde Millares (2015) konstatera att det skett en förändring inom den välfärdspolitiska debatten som utvecklats mot en liberal konsensus. Vidare menar hon att valfrihetsbegreppet blivit överordnat i den politiska debatten och att den ideologiska skillnaden är framförallt framträdande i de begrepp närliggande valfrihet och inte inom begreppet i sig.

De närliggande begrepp som Millares (2015) undersöker är jämlikhet och likvärdighet eftersom hon menar att relationen mellan dessa och valfrihet innebär ställningstagande angående om ”*förutsättningarna att välja ska bli så jämlika eller likvärdiga som möjligt, eller om valfrihet ska leda till ett så jämlikt eller likvärdigt samhälle som möjligt*” (Millares, 2015:114). Det som sedan är framträdande i Millares analys är bland annat att likvärdighet som begrepp får större utrymme under 1980-talet i och med dess anknytning till perifera begrepp såsom decentralisering och individualisering. Vilket leder till att likvärdighet anses som ett ”mjukare” begrepp än jämlikhet och på så sätt får det större utrymme inom samhällsdiskursen.

Liksom Frenander (1998) menar Millares (2015) att utomstående förändringar i samhället haft en inverkan på det politiska klimatet. Samhällsförändringar där marknadisering och liberalisering efterfrågats har påverkat den politiska debatten och likaså samhällsdiskursen. Exempelvis anses det politiska debattfältet konvergerat vilket har resulterat i svårigheterna att upptäcka skillnader i den politiska debatten eftersom partier använder samma begrepp och ordval. Millares (2015) menar dock att ideologiska skillnader går att finna men att de är svårare att identifiera varpå närliggande begrepp är viktiga att analysera.

Resultaten i Boréus (1994), Frenanders (1998) och Millares (2015) avhandlingar visar på att en högervåg ägde rum i Sverige med start sent 1970-tal. Författarna menar vidare att

höger vågen började hos samhällseliten och inom det politiska debattfältet för att sedan med åren sprida sig till befolkningen, framförallt medelklassen. I och med det ideologiska skiftet påverkades samhällsdiskursen mot ett nyliberalt idésystem inom vilket begrepp och uttryck fick nya värden eller tappade mark helt och hållet. Förändringen är framförallt märkbar inom välfärdsdebatten och den ekonomiskt-politiska diskursen (Boréus, 1994; Frenander, 1998; Millares, 2015), men har också visat sig i den utbildningspolitiska diskurs vilken presenteras i nästkommande kapitel. Samtliga avhandlingar pekar på att frihet har med tiden fått ett betydligt mer omfattande utrymme inom det politiska debattfältet samt att jämlikhet har ersatts med likvärdighet vilket anses vara ett begrepp mer rättat efter den liberala ideologin vilken till viss del dominerar samhällsdiskursen enligt Boréus (1994), Frenander (1998) och Millares (2015). Vidare finns tecken på att demokrati förlorat innebörden som deltagande, medbestämmande och participation på grund av nya influenser från högersvingen. Det ersattes av *ekonomisk demokrati* där individens negativa frihet står central och privat egendom samt individens rättigheter och valfrihet framhålls som en avgörande motvikt mot statens makt (Boréus, 1994; Frenander, 1998; Millares, 2015). För att tydliggöra och sammanfatta kärnan i samtliga avhandlingars förändringar presenteras, de för arbetet värdefulla, resultat i en tabell nedan:

Tabell 5.1 representerar en översikt över Boréus (1994), Frenanders (1998) och Millares (2015) resultat och kärnan i den samhällsdiskursiva utvecklingen mot det som av författarna betecknas som höger våg eller högersving.

	Boréus (1994)	Frenander (1998)	Millares (2015)
Individens (val)frihet	Ökat utrymme i samhällsdebatt	Ökat utrymme i samhällsdebatt	Individens valfrihet står centralt
	Negativ frihet förekommer något oftare än positiv	Negativ frihet förekommer oftare än positiv	Valfrihet som väg till rättvisa
Individens rättigheter	Individens rättigheter framhålls som centrala för demokrati	Individens rättigheter framhålls som motvikt mot statens makt	Individens rätt till självbestämmande framhålls
			Individens rättigheter framhålls som rätten till att välja
Demokrati	Minskat utrymme i samhällsdebatt	Minskat utrymme i samhällsdebatt	Jämlikhet, deltagande och solidaritet förlorar mark mot valfrihet,

Ersätts av <i>ekonomisk demokrati</i> .	Ersätts av <i>ekonomisk demokrati</i> .	rättvisa och effektivitet.
Förlorar innebörden som deltagande, medbestämmande och participation.	Förlorar innebörden som deltagande, medbestämmande och participation.	

Eftersom Frenander (1998) tar utgångspunkt i bland annat Boréus avhandling går det att se tydliga likheter mellan dem. Dessutom gör Frenander (1998) en undersökning lik Boréus (1994) men med fokus på kultursidorna. Millares (2015) avhandling har dock ett annorlunda fokus och kan därför skilja sig något, men samtliga visar på ett eller annat sätt att individen placeras centralt inom samhällsdebatten varav deltagande, medbestämmande och solidaritet inte får något eller tämligen litet utrymme. Det är således intressant att undersöka om läroplanerna följer en liknande utveckling eller står fria från samhällsdiskursen och politiseringen. Men innan en analys kan göras ska även den utbildningspolitiska diskursen beskrivas.

5.3 Från jämlikhet till valfrihet

I dagens samhälle efterfrågas att ungdomar ska vara ansvarsfulla, engagerade och ges utrymme till självförverkligande (Lindblad et al, 2002). Vidare beskriver Cecilia Arensmeier och Ann-Sofie Lennqvist Lindén (2014) dagens ungdomar som barn av en tid präglad av individualism, valfrihet och autonomi. Den utbildningspolitiska diskursen präglas idag av uttryck som konkurrens, valfrihet och individen i centrum. Narrativet har därmed förskjutits från demokrati, jämlikhet och kollektiv till att istället handla om effektivitet och autonomi (Forsell, 2011; Englund 2005). Individen och dennes intressen, behov och förutsättningar har placerats i centrum och ersatt en kollektiv demokratiskurs (Englund, 2005).

Inom svensk forskning ökade intresset för det utbildningspolitiska fältet under 1980-talet, alltså i samma stund som samhällsförändringar och den så kallade högervågen ägde rum. Den tidiga forskningen inom det utbildningspolitiska fältet skildrar framförallt hur skolan påverkas av samhällsförändringarna och tar utgångspunkt i att skolan är en spegling av samhället (t.ex. Lindensjö & Lundgren, 2014; Hadenius, 1990; Boman, 2002).

Begrepp som jämlikhet, frihet och likvärdighet har varit återkommande inom skolpolitiken och därmed i flera studier. Lindensjö och Lundgren (2014) har tittat på hur innebörden i jämlikhetsbegreppet förändrats över tid, från en stark betoning på jämlikhet till att istället lägga tonvikt på elevernas rätt till lika möjligheter. Även Hadenius (1990) studerar hur

innebörden av jämlikhet och frihet förändrats över tid men också svårigheten i att sträva efter både jämlikhet och frihet eftersom dessa i visa fall kan förstås som varandras motsatser. Hennes slutsatser kan sammanfattas med att det inom skolpolitiken råder oenighet kring skolans huvudsakliga mål: kunskapsförmedling eller personlighetsutveckling (Hadenius, 1990). Diskussionen om skolans roll i samhället ska vara att förmedla kunskap eller till för en individutveckling är återkommande, inte minst inom den utbildningspolitiska debatten (Forsell, 2011).

Ylva Boman (2002) liksom de tidigare nämnda undersöker det utbildningspolitiska fältet i relation till skolan. Genom att studera debatten på 1990-talet analyserar Boman (2002) skolans normativa villkor med utgångspunkt i begreppet värdegrund. Hon visar på en förskjutning inom den utbildningspolitiska diskursen såsom den mellan privat och offentlig, individ och kollektiv. Förändringen går att förklara med hjälp av den utbildningspolitiska diskurs som var aktuell under decentraliseringen vilken bestod av begrepp såsom effektivisering, privatisering, valfrihet och konkurrens, jämför med tidigare centrala begrepp, såsom delaktighet och demokrati (Boman, 2002).

Till skillnad från ovannämnda forskare undersöker Anna Forsell (2011) vilka centrala politiska narrativ om skolan som förekommer i Sveriges riksdag mellan åren 1991 och 2002. Hennes fokus riktas istället mot vad som sägs om skolan och dess roll i samhället. Forsells (2011) avhandling är av större intresse eftersom den kasta ljus på den utbildningspolitiska diskursen. Likt andra forskare som ska beskriva förändringen i det svenska samhället under 1960–70-tal pekar Forsell (2011) på den kritik som riktades mot välfärden samt nyliberalismens intåg som lösning på problemen. För att beskriva utvecklingen av skolan och det politiska narrativet delar Forsell (2011) in resultatet i fyra delar; *skola för alla*, *skola på marknaden*, *skola i kunskapssamhället* och *skola i kris*. Sammantaget går det att se en förändrad inriktning inom skolpolitiken och samhället vilken resulterat i att begrepp som jämlikhet, demokrati och gemenskap utmanats av nya begrepp och företeelser såsom valfrihet, individualisering och konkurrens (Forsell, 2011).

Samtliga forskare visar att det inom utbildningspolitisk diskurs liksom inom samhällsdiskurs skett en förändring. Flera framhåller att begrepp såsom jämlikhet, gemenskap och kollektiv utmanas av och "skjuts undan" för att göra plats för begrepp som valfrihet, konkurrens och individualisering (Boman, 2002; Forsell, 2011; Hadenius, 1990). Det går alltså att se samband mellan den utbildningspolitiska diskursförskjutningen och högersvingen i samhällsdiskursen såsom den beskrivs av Boréus (1994), Frenander (1998) och Millares (2015).

6 Metod och material

6.1 Idéanalys

För att undersöka om gymnasieskolans läroplaner är i samklang med den samhällsdiskursiva utvecklingen tillämpas en kvalitativ textanalys i form av beskrivande idéanalys. Skolans styrdokument är idédokument som bearbetats och sammanställts för att vara vägledande för skolans verksamhet men de är också öppna för tolkning och flertydiga. Därför är beskrivande idéanalys ett passande verktyg för att undersöka och utröna materialets bakomliggande tankar och idéer (Bergström & Svärd, 2018).

En *idé* beskrivs av Bergström och Svärd (2018) som en tankekonstruktion som kan förstås som normativa antaganden om hur man bör handla eller värdera företeelser liksom uppfattningar om vekligheten. Det finns ingen given mall för hur en idéanalys bör tillämpas utan det lämnas till forskaren själv att utforma en struktur i relation till det övergripande syftet med studien (Bergström & Svärd, 2018). Utöver att styrdokument och därmed läroplanerna är idédokument är det i denna studie intressant att undersöka huruvida idéer i samhället speglas i dessa dokument. Syftet är därmed inte att förklara, analysera och/eller ställa sig kritisk till idéer utan att beskriva eventuell förändring över tid. Därmed valet av den beskrivande idéanalytiska metoden. Att vara tydlig med arbetets ambitioner är ett viktigt kriterium för att idéstudien ska anses trovärdig. Dessutom är studiens verktyg, vilka används för att kategorisera och reda ut i materialet, viktiga för studiens trovärdighet liksom de jämförelsepunkter som används för att förklara förändringar över tid samt vilka alternativa tolkningar som går att se i analysen (Bergström & Svärd, 2018).

Den beskrivande idéanalysen innebär, precis som det låter, att de idéer som studeras *beskrivs*. Beskrivningar bör inte ses som sammanfattningar av ett empiriskt material utan som värdefulla utifrån en pedagogisk och populärvetenskaplig synvinkel. Dock är det viktigt att den beskrivning som görs även utgör en analys och visar på nya resultat för att uppnå ett vetenskapligt mervärde och anses som ett vetenskapligt bidrag (Bergström & Svärd, 2018). Eftersom styrdokument inte har analyserats i relation till samhällsdiskursiv förändring är det rimligt att utgå från att detta arbete kan uppnå ett vetenskapligt mervärde och anses värdefullt. Vidare ska den beskrivande idéanalysen inte anses som en neutral återgivning. Vid återskapande av en idévärld utgör resultatet en tolkning av materialet (Bergström & Svärd, 2018). Därmed kommer analysen att bestå till viss del bestå av argumentation för att på så sätt förklara varför i detta fall läroplanen, kan förstås på ett visst sätt.

Fördelen med en kvalitativ analys av idéer och ideologiskt innehåll är att man får syn på förhållandet mellan olika tankekonstruktioner och idéernas handlingskraft. Dessutom går det att i analysen beröra både det som är konkret och övergripande, vilket breddar förståelsen för det som undersöks. Det är dock svårt att inkludera samtliga möjliga aspekter av det material som undersöks men också i perspektiv till det som används som verktyg vid analys (Bergström & Svärd, 2018). För detta arbete är svårigheten att inkludera samtliga möjliga aspekter av samhällsdiskursen men också av de idéer som ligger till grund för den samhällsdiskursiva förändringen. För att analysen inte ska upplevas som övermäktig måste en avvägning göras även om det innebär att vissa aspekter faller bort. Ett sådant dilemma är enligt Bergström & Svärd (2018) vanlig inom kvalitativ analys av idéer och ideologiskt innehåll. Eftersom det inom samhällsdiskursen varit framträdande att individen fått en mer central roll är det också liknande avgränsning som görs vid analys av läroplanen, även om andra aspekter kan vara av intresse.

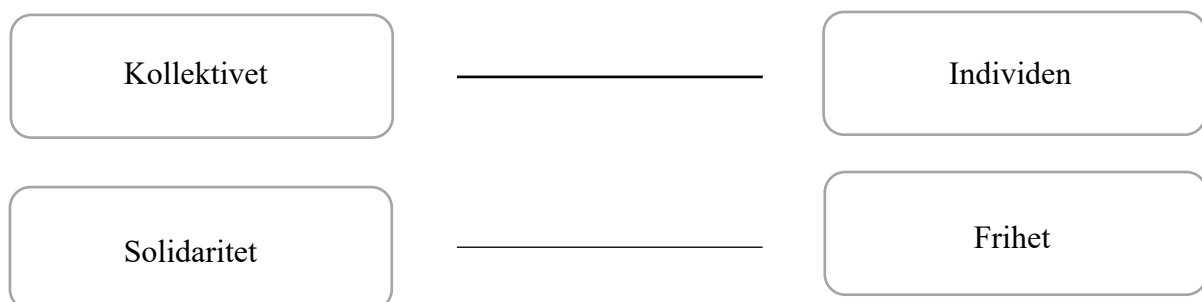
För att kunna undersöka och analysera läroplanerna och dess utveckling över tid kommer jämförelse mot samhällsdiskursens övergripande förändring presenterad i tabell 5.1. göras. Tabellen används som utgångspunkt för arbetets operationalisering och uppbyggnad av fyra parametrar nämligen solidaritet, kollektiv, individ och frihet. Uppbyggnaden av dessa tar sin utgångspunkt i tidigare forskning och den samlade bild av samhällsdiskursiv liksom utbildningspolitisk diskursförändring. Risken med en sådan utgångspunkt är att analysverktygen är vaga eller allmänt hållna samt att dessa inte innehåller samtliga aspekter presenterade i tidigare forskning. Detta är något som studien är medveten om och på grund av arbetets tidsram inte haft möjlighet att utveckla ett analysverktyg som innesluter samtliga aspekter och perspektiv.

Därutöver hade det förutsatt annan tidsram varit lämpligt att exempelvis genomföra observationsstudie alternativt genomföra intervjustudie med exempelvis lärare för att undersöka om det resultat som framgån efter textanalys av läroplanerna också visar sig i praktiken och skolans verksamhet. Ytterligare skulle det vara fullt möjligt att istället för textanalys undersöka om det är individ eller kollektiv som står centralt inom exempelvis undervisning eller skola som verksamhet genom observation och/eller intervju. Men eftersom fokus för denna studie är att undersöka samhällsdiskursen i relation till läroplanerna kan denna undersökning anses som utgångspunkt för vidare studier likt de ovannämnda.

6.2 Operationalisering

I följande avsnitt presenteras parametrarna solidaritet, kollektiv, individ och frihet, utifrån vilka analysen ska genomföras. Dessa är hjälpande verktyg för att kunna besvara frågeställningen och analysera gymnasieskolans läroplaner. Parametrarna tar sin utgångspunkt i den samhällsdiskursiva utvecklingen presenterad tidigare i studien. Sammantaget framgick i tidigare forskningen att kollektiv och individ har över tid ställts mot varandra samt att det inom samhällsdiskurs och utbildningspolitisk diskurs skett en förskjutning från den ena till den andra. Begreppen solidaritet och frihet visar på en liknande förändrad relation (t.ex. Boman, 2002; Boréus, 1994; Forsell, 2011; Frenander, 1998; Millares, 2015). Dessa parametrar placeras som varandras ytterligheter vilket innebär att det i resultaten kommer vara möjligt att diskutera huruvida läroplanen lutar åt att framhålla solidaritet, frihet, kollektivet eller individen. Begreppen ska dock inte förstås som varandras motsatser då det inte är möjligt att operationalisera solidaritet som en direkt motsats till frihet. Begreppet *frihet* ska i detta fall förstås som någonting förknippat med individen i enlighet med den samhällsdiskursiva och utbildningspolitiska utvecklingen (jfr Boman, 2002; Boréus, 1994; Forsell, 2011; Frenander, 1998; Millares, 2015). Alltså såsom individens frihet, valfrihet och självständighet. Därför kan begreppet stå som en ytterlighet till solidaritet.

Figur 6.1. Parametrarna som ska undersökas i läroplanerna har utgångspunkt i tidigare forskning presenterad i studiens tidigare avsnitt.

Vidare ska respektive parameter förtydligas genom antingen operationalisering utifrån tidigare forskningen eller en allmän beskrivning av hur begreppet ska förstås i denna studie. Kristina Boréus (1994) använder en tydlig kodning av begreppen *kollektiv* och *individ* varav dessa operationaliseras på liknande vis i detta arbete också. Eftersom Frenander (1998) utgår från bland annat Boréus (1994) i sin avhandling redovisas inte hans kodning också.

Figur 6.2. Kristina Boréus (1994:364) kodning av *kollektiv* och *individ*:

Kollektiv	Individ
Kollektivet får ibland sätta sig över individuella rättigheter. Ospecificerade påståenden om att kollektivet går före individen. Kritik av ”individualism”.	Individen går före kollektivet. Individen har en privat sfär som staten eller kollektivet måste respektera. Kritik av ”kollektivism”.

Vidare operationaliseras begreppet *frihet* med utgångspunkt i Boréus (1994), Frenander (1998) och Millares (2015). Samtliga presenterar begreppets nyanserade funktion med utgångspunkt i den liberala filosofen Isaiah Berlin som definierar begreppet frihet som ”negativ” eller ”positiv” frihet.

Figur 6.3. Med utgångspunkt i Boréus (1994), Frenander (1998) och Millares (2015) definieras begreppet *frihet* enligt följande:

Positiv frihet	Negativ frihet
Frihet som ”positivt” begrepp. Alltså möjligheten eller makten att utföra något önskvärt. Kan också förstås som möjligheten att uppnå sina mål oavsett begränsningar.	Frihet som ett ”negativt” begrepp. Alltså frihet från tvång och förbud. Kan också förstås som frihet från auktoritet och hinder.

Begreppet *solidaritet* har inte operationaliserats inom tidigare forskning utan förstås som grupp, gemenskap och sammanhållning liksom begreppets användning i tidigare forskning trots avsaknad av operationalisering. Denna studie tar alltså utgångspunkt i forskning och använder begreppet i enlighet med den.

6.3 Material och avgränsning

Examensarbetet tar utgångspunkt i läroplanerna vilka är eller har varit gemensamma för de flesta eller alla gymnasielinjer i Sverige, med undantag för gymnasiesärskolan och vuxenutbildningarna. Inom läroplanerna riktas fokus mot de inledande kapitel vilka belyser skolans värdegrund och uppgifter samt mål och riktlinjer. Avgränsning görs eftersom det är i de första kapitlen som skolans verksamhet beskrivs samt för att läroplanerna är text- och

informationsrika dokument vilka kräver en annan tidsram om en fullständig analys ska genomföras.

7 Resultat och analys

Följande kapitel har fördelats i fyra avsnitt. De tre första avsnitten syftar till att visa på idéklimatet i respektive läroplan för att sedan i det fjärde avsnittet analysera och jämföra läroplanernas idéklimat mot samhällsdiskursens utveckling.

7.1 LGY70

Lgy70 beskriver skolan som en del av samhället inom vilken elever förbereds inför framtiden samt formas till demokratiska medborgare. Vidare beskrivs skolan som en institution och verksamhet som strävar mot en levande gemenskap samt utvecklar och bildar eleverna för att verka i de demokratiska processerna. Mot denna bakgrund och sett till följande citat kan skolan förstås som både en del av samhället men också som ett "minisamhälle" inom vilket elever har möjlighet att delta och utvecklas:

"Skolan utgör en del av samhället. Genom ömsesidiga kontakter mellan skolan och närsamhället, dess människor och funktioner bör eleverna få tillfälle att växa in i denna gemenskap samtidigt som skolan blir en levande angelägenhet för medborgarna." (s.11)

Vidare beskrivs skolan också fungera som en förberedande instans inför framtiden samt som en plattform inom vilken solidaritet och samverkan står centralt:

"[...] förbereda sig för sin roll som aktiv medborgare i morgondagen samhälle som betydligt mer än det nuvarande kommer att kräva samverkan och solidaritet mellan människorna." (s.10)

Det 'nuvarande samhället' kan förstås som antingen det minisamhälle som skolan ska representera eller det samhälle som var rådande utanför skolans lokaler. Oavsett tolkning är det tydligt att kollektivet placeras centralt i detta sammanhang. Jämsides denna syn främjas skolans roll som personlighetsutvecklande varpå individens utveckling placeras centralt inom verksamheten:

”I centrum för skolans verksamhet står den enskilda eleven [...] främja deras personliga mognad till fria, självständiga och harmoniska människor.” (s.10)

Citatet ovan visar att individen ska främjas till att vara fri och självständig aktör. Däremot vad en *harmonisk människa* i detta sammanhang innebär är svårt att tolka. Begreppet kan å ena sidan antyda på en fredlig och homogen person. Å andra sidan om begreppet istället ska förstås i relation till frihet och självständighet kan tolkningen vara att en *harmonisk människa* är en person som är säker i sig själv. Den *harmoniska människan* kan därmed både förstås vara i relation till andra, alltså som fredlig och homogen, men också i relation till sig själv, alltså som självsäker. Vidare omskrivs att gymnasieskolans yttre och inre arbete vilket beskrivs vara inriktat på möjligheten för varje individ att

” [...] finna studievägar och arbetssätt som främjar den personliga utvecklingen.” (s.10)

Vilket i detta sammanhang placerar individens personlighetsutveckling centralt i skolans arbete. Vidare beskrivs verksamhetens centrala ansvar vara inriktat på

” [...] skolans samtliga elever, en grupp människor [...] ” (s.10)

Sett till citaten ovan kan Lgy70 tyckas bestå av ett spänningsfält där å ena sidan kollektivet å andra sidan individen lyfts fram som en central del av verksamheten. Samtidigt beskrivs synen på den enskilda människan och individen som följer:

”Den enskilda människan är medlem av skilda gemenskapskretsar. Dessutom är hon samhällsmedlem såväl i den nationella som i den internationella gemenskapen. För att hon skall kunna finna sig tillrätta i tillvaron måste hon under utbildningen få öva sig att leva och verka i gemenskap med andra [...] ” (s.10)

Vilket kan förstås som att individen är en del av ett kollektiv och står därmed inte ensam och fri i samhället utan är en del utav gruppen och bör därmed förmå samverka med andra i sin omgivning. Detta görs även synligt i hur demokratins principer beskrivs i Lgy70 som:

” [...] tolerans, samverkan och likaberättigande mellan människor [...] ” (s.15)

Liksom i hur skolan som demokratisk arena beskrivs:

” I en demokratisk skola måste gemenskapskänsla, samarbete, medansvar och självdisciplin vara riktpunkter för arbetet [...]” (s.17)

Vidare framhålls även att:

”Samlivet i det demokratiska samhället måste utformas av fria och självständiga människor. Men friheten och självständigheten får inte utgöra självändamål. De måste vara grundvalen för samarbete och samverkan.” (s.15)

Vilket i sammantaget kan tolkas som att skolan ska fostra autonoma individer vilka ska verka aktivt i det demokratiska samhället. Men individens autonomi och frihet ska vara osjälvvisk, därmed placeras gemenskap och samarbete framför individen själv. För att eleven ska få öva på samarbete och verka i en gemenskap beskrivs skolarbetets och undervisningens utformning enligt följande:

”... skolarbetet utformas så, att det ger eleverna möjlighet att bygga upp sin självtillit, initiativkraft, uthållighet i arbetet och förmåga till samarbete.” (s.14)

Liksom i tidigare fall framförs individens självständighet och utveckling som en viktig del av skolan och undervisningen men beskrivs enligt följande citat stå i relation till gruppen (samhället och arbetsmarknaden), där gruppen går före individens personliga önskemål och intressen:

”Att helt låta var och en förverkliga sina intressen är dock inte möjligt. De personliga önskemålen måste vägas mot varje skolenhets resurser och organisatoriska spelrum och de krav på förberedelser som ställs av samhälle och arbetsmarknad.” (s.12)

Vidare kan 'elevens förmåga till samarbete' i följande sammanhang och citat förstås som ett krav på skolan att efterfölja samt att samarbete och gemenskap ska utgöra en betydande roll inom skolans olika verksamhetsformer.

”Kravet på att eleverna i skolan skall ges tillfälle att utveckla sin vilja att samarbeta med varandra och att osjälvviskt och efter bästa förmåga lämna sitt bidrag till arbetet för ett gemensamt mål medför att

verksamhetsformer som innebär samarbete eleverna emellan och kräver god laganda och arbetsgemenskap bör få betydande utrymme.” (s.17)

Sammantaget kan skolverksamheten mellan åren 1971 och 1994 beskrivas som personlighetsutvecklande liksom gemensamhetsbildande. Idéklimatet präglas av solidaritet och kollektiv anda samtidigt som individen också framhålls som fri och självbestämmande. Individens frihet är dock ofta sammanlänkad med positiv frihet eftersom den inte står fri från kollektivet, vilket i detta fall kan förstås som ett hinder, och karakteriseras vanligen som en ”möjlighet till”. Idéklimatet tenderar alltså att bilda intrycket av ett kollektivistiskt solidariskt synsätt.

7.2 LPF94

Lpf 94 infördes 1994 och reglerade bland annat gymnasieskolan i Sverige. I och med stora samhällsförändringar uppstod nya utmaningar för samhället liksom för skolan vilket var anledningen till att en ny läroplan infördes. Skolan skulle nu rikta fokus mot kunskapsförmedling och förbereda elever inför framtiden samt ett samhälle i förändring.

”Eleverna skall också kunna orientera sig i en komplex verklighet med stort informationsflöde och snabb förändringstakt.” (s. 5)

Skolans roll beskrivs som bildande för ett livslångt lärande samt ansvarsbärande för kunskaperna som eleverna sedan ska nyttja för att verka i och utveckla framtidens samhälle.

”Genom studierna skall eleverna skaffa sig en grund för livslångt lärande.” (s. 5)

”Det väsentliga är att skolan skapar de bästa samlade betingelserna för elevernas bildning, tänkande och kunskapsutveckling.” (s.6)

”Den värld eleven möter i skolan och det arbete eleven deltar i skall förbereda för livet efter skolan.” (s.6)

Citaten exemplifierar skolan som en plattform inom vilken elever kan utvecklas inför framtiden och som källan till kunskapsutveckling. Vidare beskrivs skolans uppgift vara

” [...] att förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på.” (s.3)

Skolans grundläggande demokratiska värderingar liksom de värden vilka samhällslivet vilar på beskrivs i Lpf94 enligt följande:

”Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, [...] samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla.” (s.3)

Här återfinns uttryck för varje människas egenvärde, okränkbarhet, frihet och integritet vilka i detta sammanhang kan förstås som några av de viktigaste utgångspunkterna inom skolan men också inom det samhälle inför vilket eleverna fostras. Även begreppet solidaritet lyfts fram men förankras vidare till människor som är utsatta och svaga i samhället, inte till samtliga individer. För att eleven ska kunna delta i samhällslivet beskrivs skolans uppdrag ytterligare som:

” [...] låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.” (s.3)

Fokus riktas mot varje enskild individ och dennes självständiga utveckling. Det är när elever utvecklas till unika individer som de kan delta i samhällslivet och ”ge sitt bästa i ansvarig frihet”. Vad ansvarig frihet innebär i detta sammanhang är intressant att undersöka. Det kan å ena sidan förstås som att eleven ska göra sitt bästa för att ta ansvar för sin eller inom sin frihet. Å andra sidan kan det tolkas som betrodd frihet och i det fall görs en återkoppling till de värden vilka samhällslivet vilar på. Alltså att eleven kommer göra sitt bästa för att uppnå dessa värden och kan därför vara betrodd i sin frihet. Oavsett vilken tolkning som görs förstås ansvarig frihet i detta sammanhang som positiv frihet eftersom eleven ges möjlighet att delta i samhällslivet vilket i sin tur kräver att eleven ska ”ge sitt bästa” vilket kan tolkas som ett hinder. Vidare framhålls demokratiska principerna som:

”[...] att kunna påverka, vara delaktig och ta ansvar skall omfatta alla elever. Elevernas ansvar för att planera och genomföra sina studier samt deras inflytande på såväl innehåll som former skall vara viktiga principer i utbildningen.” (s.13)

Alltså är skolan en plats där elever ska få möjlighet att vara delaktiga och ansvarfulla. Skolan kan i detta sammanhang förstås som ett ”minisamhälle” inom vilket eleverna ska verka som medborgare. Därutöver lyfts möjligheten för elevens utveckling samt personliga utveckling på följande vis:

”Varje elev skall få stimulans att växa med uppgifterna och möjlighet att utvecklas efter sina förutsättningar. Varje elev skall möta respekt för sin person och sitt arbete. Eleverna skall bli medvetna om att nya kunskaper och insikter är förutsättningar för personlig utveckling.” (s.6)

Citatet exemplifierar att ett specifikt fokus ska riktas mot individen och dennes utveckling. Ytterligare exempel återfinns nedan och går att hitta under beskrivning av undervisningens och utbildningens utformning samt under de mål och riktlinjer som presenteras i Lpf94.

”Hänsyn skall tas till elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå. [...] Därför kan undervisningen aldrig göras lika för alla.” (s.4)

”[...] utbildningen organiseras så att den så långt möjligt anpassas efter elevernas önskemål [...], undervisningens uppläggning, innehåll och arbetsformer anpassas efter elevernas skiftande behov och förutsättningar [...] varje elev i dialog med skolan gör upp en individuell studieplan och reviderar den vid olika tillfällen under utbildningen [...]” (s.16)

I de fall där begrepp såsom grupp, gemenskap eller solidaritet blir synliga tolkas dessa aldrig som överlägsna individen och dennes roll varken i skolan eller i samhället utanför. Liksom i följande citat där individens verkligen beskrivs som vägen till att skapa solidaritet vilken syftar till att bredda kontakt över gränserna.

” [...] att se den egna verkligheten i ett globalt sammanhang, för att skapa internationell solidaritet och för att förbereda eleverna för ett samhälle med allt tätare kontakter över nations- och kulturgränser.” (s.6)

Det är när ansvaret för samhörighet och gemenskap placeras hos de som arbetar på skolan som solidaritet visar sig framträdande.

”Alla som arbetar i skolan skall medverka till att utveckla elevernas känsla för samhörighet, solidaritet och ansvar för människor också utanför den närmaste gruppen, i arbetet med eleverna verka för solidaritet med eftersatta grupper både i och utanför vårt land [...]” (s.12-13)

Ytterligare används en trygg identitet eller individuell utveckling som nyckeln till att förstå andra människor i ens omgivning liksom i följande citat:

”En trygg identitet och medvetenhet om det egna kulturarvet stärker förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingsgrunder.” (s.4)

Sammantaget kan skolverksamheten mellan åren 1994 och 2011 beskrivas som individfokuserade liksom kunskapsutvecklande. Idéklimatet präglas av individen, dess personlighetsutveckling och intressen. Individens frihet är framträdande som bland annat en grundläggande demokratisk värdering men också som ”ansvarig frihet”. Solidaritet och kollektivet görs synligt som underlägset individen och dennes utveckling samt när ansvar faller på de som arbetar inom skolan. Detta kan förstås som att eleven som individ fråntas ansvaret för gemenskap, solidaritet och samhörighet. Idéklimatet tenderar alltså bilda intrycket av individuell frihet från kollektivet.

7.3 GY11

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011, Gy11, är den senaste läroplanen vilken implementerades läsåret 2011/2012. Gy11 genomgick stora förändringar strukturellt, men rent textuellt är inte skillnaden mellan den och Lpf94 stora. Därför kommer de citat som förekommer i följande avsnitt representera enbart märkbara och för studien intressanta förändringar.

Likt Lpf94 riktas fokus i Gy11 mot kunskapsutveckling och att genom undervisning förbereda eleverna inför det snabbt föränderliga samhället.

”Huvuduppgiften för gymnasieskolan är att förmedla kunskaper och skapa förutsättningar för att eleverna ska tillägna sig och utveckla kunskaper.” (s. 6)

” [...] undervisningen ska utveckla elevernas förståelse för samtiden och beredskap inför framtiden.” (s. 7)

Skolans roll och demokratiska uppdrag och värderingar omskrivs på samma vis förutom några får tillägg däri bland mänskliga rättigheter vilka lyfts fram som en viktig del samhället liksom demokratin...

”Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på.” (s. 5)

”Skolan ska förmedla sådana mer beständiga kunskaper som utgör den gemensamma referensramen i samhället och som utgår från grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som alla omfattas av.” (s. 6-7)

... samt egenskaper hos elever vilka skolan ska verka för att utveckla:

”Skolan ska stimulera elevernas kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt vilja att pröva och omsätta nya idéer i handlingar och att lösa problem.” (s.7)

Ytterligare tillägg är sådana som berör elevens stimulans samt möjlighet till att påverka utbildningen.

”Alla som arbetar i skolan ska ge stöd och stimulans till alla elever så att de utvecklas så långt som möjligt” (s. 10)

”De ska fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem. Eleverna ska alltid ha möjlighet att ta initiativ till frågor som ska behandlas inom ramen för deras inflytande över utbildningen.” (s.12)

Likt Lpf94 riktas i Gy11 fokus mot individen och dennes utveckling inom skolans ramar. Undervisningen och utbildningen ska främja elevernas personlighetsutveckling och anpassas efter varje elevs förutsättningar och behov. Vidare beskrivs skolan även i Gy11 som ett ”minisamhälle” inom vilket eleven kan upplevas som medborgare. Liksom att solidaritet, samhörighet och grupp framträder på liknande vis som framför i föregående avsnitt och Lpf94. Den förändring som främst är märkbar framhålls i följande citat:

”Skolan ska bidra till att eleverna utvecklar kunskaper och förhållningssätt som främjar *entreprenörskap, företagande och innovationstänkande*. Därigenom ökar elevernas möjligheter att kunna starta och driva företag. Entreprenöriella förmågor är värdefulla för arbetslivet, samhällslivet och vidare studier.” (s. 7)

Entreprenörskapet kan således förstås som en central utveckling för Gy11. Entreprenöriella förmågor kan i detta sammanhang förstås som å ena sidan en utveckling mot en mer individualiserad skolan å andra sidan skola som riktar fokus mot företagsamhet eftersom det är det som efterfrågas på arbetsmarknaden. Därför går utvecklingen i Gy11 att förstå på två olika sätt. Antingen som nästintill oförändrad men ändå förespråkande av individuell frihet. Både sett

till att begreppen entreprenörskap och företagande kan tolkas som ytterligare individualisering utav skolan men också eftersom det i Gy11, likt Lpf94, är individen som står överlägsen kollektivet. Eller så kan Gy11 förstås som en utveckling präglad av arbetslivet och därmed sammankopplas entreprenöriella förmågor med affärsverksamhet och företagsamhet.

Sammantaget kan skolverksamheten mellan åren 2011 och fram till idag beskrivas som individfokuserade liksom arbetsmarknadsfokuserade. Idéklimatet präglas av individens utveckling till innovativ, företagsam och drivande aktör. Individens frihet framträder även i denna läroplan som en grundläggande demokratisk värdering liksom en del av samhällslivet. Intressant i detta fall är att de entreprenöriella förmågorna tillskrivs som en del av de värden vilket samhällslivet vilar på. Om man tar utgångspunkt i att förändringen riktas mot ett mer individualiserat samhälle kan entreprenörskap förstås som individuell frihet.

7.4 Jämförande analys

Idéklimatet i samhällsdebatten beskrivs av Boréus (1994), Frenander (1998) och Millares (2015) skiftat mot en högervåg/högerväng. Sammanfattningsvis noterar författarna att individen liksom andra begrepp såsom frihet och valfrihet fått ett centralt fokus i samhällsdiskursen. Individens rättigheter framhävs som centralt inom en demokrati samt ställs som motvikt mot statens makt. Vidare framhålls individens autonomi och rätten till valfrihet som en viktig rättighet. Slutligen beskrivs demokratibegreppets förändrade innebörd vilket inneburit att det inte längre vävs samman med begrepp såsom solidaritet, deltagande och medbestämmande utan har istället ersatts av begrepp närliggande nyliberala idéklimat (Boréus, 1994; Frenander, 1998; Millares, 2015). I kapitlet *Tidigare forskning och teoretiska ramverk* presenterades en tabell över kärnan i den samhällsdiskursiva förändringen. Det är nu den som ligger till grund för utformning av följande tabell:

Tabell 7.1. Idéklimatets kärna i läroplanerna för gymnasieskolan

	Lgy70	Lpf94	Gy11
Riktning	Personlighetsutvecklande	Kunskapsutvecklande	Entreprenörsskapande
Individens (val)frihet	Individens frihet får inte gå före kollektivet och solidariteten	Individens frihet placeras inte längre i relation till kollektivet och solidaritet	Individens frihet placeras inte längre i relation till kollektivet och solidaritet
	Enbart positiv frihet görs synlig	”Ansvarig frihet” är det frihetsbegrepp som görs synligt framförallt	”Ansvarig frihet” är det frihetsbegrepp som görs synligt framförallt

Individens rättigheter	Varje individ ska tränas i att fungera som samhällsmedborgare via bl.a. undervisning.	Varje individ ska kunna påverka och ha inflytande över undervisningens innehåll och form.	Varje individ ska kunna påverka och ha inflytande över undervisningens innehåll och form.
	Undervisning kan inte anpassas efter varje enskild individ	Undervisning ska anpassas efter varje enskild individ	Undervisning ska anpassas efter varje enskild individ
Demokrati	Har ett märkbart utrymme i läroplansdiskursen	Oförändrat utrymme	Oförändrat utrymme
	Den demokratiska skolan kännetecknas av gemenskapshetskänsla, samarbete, medansvar och självdisciplin.	Den demokratiska skolan kännetecknas av människans egenvärde, okränkbarhet, frihet och integritet, alla människors lika värde samt solidaritet med svaga och utsatta.	Den demokratiska skolan kännetecknas av människans egenvärde, okränkbarhet, frihet och integritet, alla människors lika värde samt solidaritet med svaga och utsatta.

Likt utvecklingen inom samhällsdiskursen har individen fått en central ställning även i läroplanerna Lpf94 och Gy11. I Lgy70 är det istället kollektivet som visar sig framträdande vilket också stämmer överens med både samhällsutveckling och diskursiv förändring. Begreppet frihet skiljer sig däremot från det sätt på vilket det är framträdande i samhällsdebatten och i läroplanstexten. I Lgy70 tolkas frihet som positiv eftersom det i sitt sammanhang handlar om "möjligheten att", men i de senare läroplanerna tillkommer istället begreppet "ansvarig frihet". Utifrån de verktyg som fanns att tillgå i detta arbete och i tidigare forskning har definitionen av ansvarig frihet varit svårtolkad och diskuteras istället utifrån olika infallsvinklar. Mot denna bakgrund kan diskursen kring frihet förstås som avvikande gentemot den utveckling som görs synlig i samhällsdiskursen.

Vidare återfinns ytterligare likheter mellan diskusutvecklingarna i läroplanerna och samhället där individens rättighet lyfts fram. Inom skolans ramar kan individens rätt till inflytande över undervisningens form och innehåll förstås i enlighet med det som inom samhällsdiskurs beskrivs som individens rättigheter som motvikt mot statens makt. I Lgy70 tenderar skolan ha färdiga svar på hur undervisningen ska utformas och vilket innehåll som anses centralt. Dessutom skrivs det att undervisning inte kan anpassas efter varje enskild elev vilket över tid utvecklats till att undervisning ska anpassas efter varje enskild individ. I Lpf94 och Gy11 framhålls istället elevens rätt till inflytande över undervisningen vilket går i enlighet

med samhällsdiskursen. Elevens rätt till inflytande över undervisningens form går i detta sammanhang att tolka som att individens rättigheter står överlägsna skolans.

Vidare framgår en tydlig förändring i synen på vilka demokratiska värden som placeras centralt. Lgy70 talade genomgående för gemensamhetskänsla, samhörighet och solidaritet men också elevens frihet och självständighet. Senare läroplaner, Lpf94 och Gyl1, ersätter solidaritet med andra värden såsom människans egenvärde, frihet och integritet. Liksom i samhällsdiskursen förlorar begrepp som solidaritet och deltagande makt i relation till exempelvis frihet. Det som dock skiljer sig från den samhällsdiskursiva utvecklingen är att demokrati trots förändrad innebörd inte fått ett minskat utrymme inom läroplanerna.

Sammantaget är det möjligt att antyda på läroplanens förändring i enlighet med den i samhällsdiskursen men inte i samtliga avseenden samt att läroplanen ibland utvecklats på sätt som samhällsdebatten inte gjort.

8 Diskussion och slutsats

8.1 Diskussion

Skolans roll i samhället förstås som drivande och utvecklande liksom som en spegling av samhället och dess utveckling. Skolans roll såsom den beskrivs i läroplanerna varierar över tid och skiftar fokus från personlighetsutvecklande till kunskapsutvecklande samt entreprenörsskapande. Vidare har de egenskaper vilka skolan liksom samhället förespråkar skiftat från gemenskap och medbestämmande till individen och jaget. Sett till en sådan utveckling, vilken gått i enlighet med det förändrade idéklimatet i samhällsdebatten liksom utbildningspolitiken, kan skolans roll inte betraktas som neutral och fri från politisering. Även om idéklimatets utveckling i läroplanen inte ter sig identiskt till den samhällsdiskursiva förändring visar resultatet på att det finns liknande tendenser i läroplanen, liksom idéer i samhällsdebatten, till det som tidigare forskare benämnt som högervåg/högersväng.

Skolan som politiserad instans kan beskrivas som problematiskt utifrån två perspektiv. För det första innebär en politisering av skolan att det inte längre går att tala om skolan som en neutral plats inom vilken åsiktsutbyte och övertygelser har möjlighet att få friutrymme. För det andra hämmar detta elevernas självständiga utvecklingsförmåga vilken intressant nog uttrycks i samtliga läroplaner som värdefullt. Utifrån detta går det att diskutera vidare huruvida elever, i en politiserad skola, slussas in i en precis idévärld inom vilken individen placeras centralt, sett till den samhällsdiskursiva utvecklingen liksom läroplansutvecklingen. En sådan utveckling

kan å ena sidan förstås som att dagens elever fostras till att vara intresserade av sin egen frihet, autonomi och valfrihet än av det som gynnar kollektivet och allmänheten. Å andra sidan kan det finnas andra faktorer i samhället eller i elevernas sociala liv som väger upp för gemensamhetskänslan och upplevelsen av solidaritet.

Ytterligare intressant diskussion är om skolan kan stå helt fri från politisk och annan yttre påverkan. Skolans styrdokument består av en samlad kultur och samhälle, politikernas skilda uttryck och viljor samt förställningar om en framtid, dess krav och möjligheter. I detta sammanhang är det svårt att se hur exempelvis läroplanen liksom skolan ska stå fria från politisering och andra faktorer som kan påverka.

8.2 Slutsats

Syftet med denna studie var att undersöka om de svenska läroplanerna för gymnasieskolan är i samklang med den samhällsdiskursiva utvecklingen. Resultaten visar att idéklimatet i läroplanerna utvecklas likt det i samhällsdiskursen med enstaka undantag. Alltså är utvecklingen i läroplanerna nästintill i samklang med den samhällsdiskursiva utvecklingen. Det individualistiska idéklimat, vilket är framträdande i samhällsdiskursen, blir framträdande i läroplanerna Lpf94 och Gy11 vilket tyder på att läroplansutvecklingen går att förstå i relation till den samhällsdiskursiva utvecklingen liksom den utbildningspolitiska. Det är därmed möjligt att tala om ett idéskifte från solidariskt kollektiv till individuell frihet. Vad detta innebär för skolan och samhället går att diskutera och forska vidare i då det i detta fall inte var syftet att besvara en sådan frågeställning.

Resultaten går att i relation till de avgränsningar och urval som gjorts anses som tillförlitligt. Dock belyser detta urval av material samt mitt val att fokusera på individ-kollektiv en specifik del av både samhällsdiskursen och läroplanerna vilket ska tas i beaktande. Resultatet kan se annorlunda ut förutsatt att andra kriterier, begrepp eller ramverk används likaså kan utfallet se annorlunda ut om undersökningen istället fokuserar på den praktiska användningen av läroplanerna i skolan och hur idéklimatet tar i uttryck i så fall. Därför kan vidare forskning framförallt riktas mot att undersöka hur lärare arbetar med Gy11 samt om de upplevt en förändring i hur man talar om individ och kollektiv samt solidaritet och frihet i skolan och i klassrummet. Finns det skillnader mellan hur man talar om det i skolan som verksamhet eller i klassrummen där olika lärare får verka "fritt". Vidare är det möjligt att istället för idéutvecklingen i läroplanerna undersöka om medborgarnas uppfattningar har förändrats över tid i enlighet med högervågen eller högersvängen genom att exempelvis studera förändring i

opinionsmätningar och på så sätt undersöka om det finns en allmänt förändrad syn hos medborgare också.

9 Implikationer till lärarprofessionen

Arbetets relevans för lärarprofessionen ligger i att läroplanen analyserats som idédokument över tid. Dess förändring och idéklimat är intressant att känna till och ha i åtanke för framtida lärare liksom nuvarande.

10 Referenser

- Amná, E., Englund T., Ljunggren C. (2010). *Skolor som politiska arenor. Medborgarkompetens och kontrovershantering: internationella studier* (s. 8-16). Stockholm: Skolverket
- Arensmeier, C., Lennqvist Lindén, A-S. (2014). Studenter som kunder och konsten att vara lärare. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Vol.116(4), 379-404
- Bergström, G., Svärd, P-A. (2018). Idé- och ideologianalys. I Boréus K., Bergström, G. (red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (s. 49-92). (Fjärde upplagan). Lund: Studentlitteratur.
- Boman, Y. (2002). *Utbildningspolitik i det andra moderna. Om skolans normativa villkor*. Örebro: Örebro Studier in Education 4.
- Boréus, K. (1994). *Högervåg: nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. Diss. Stockholm: Univ. Stockholm.
- Englund, T. (2005). *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*. Göteborg: Daidalos.
- Forssell, A. (2011). *Skolan som politiskt narrativ en studie av den skolpolitiska debatten i Sveriges riksdag 1991-2002*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2011. Stockholm.
- Frenander, A. (1998). *Debattens vågor = [In the heat of the debate : on political-ideological questions in the Swedish cultural debate during the postwar period]: om politisk-ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt*. Diss. Göteborg: Univ. Göteborg
- Hadenius, K. (1990). *Jämlikhet och frihet. Politiska mån fr den svenska grundskolan*. Uppsala: Acta universitatis upsaliensis.
- Liedman, S-E. (2011). *Hets. En bok om skolan*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Lindensjö, B., Lundreg, Ulf, P. (2014). *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: HLS förlag.
- Lindblad, S., Lundahl, L., Lindgren, J. & Zackari, G. (2002). Educating for the new Sweden? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 46(3), 283-303.
- Millares, M. (2015). *Att välja välfärd: politiska berättelser om valfrihet*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2015. Stockholm.
- Nyberg, L. (2016). Nyliberalism, politik och ekonomi. *Fronesis*. 194-205.
- Persson, A., Stavreski H. (2004). Allting flyter – lärare mellan förvandling, anpassning och reform. I Nära gränsen? Perspektiv på skolans arbetsliv (s. 91-114). Arbetslivsinstitutet.

SvD. (2019). Debatten om religiösa friskolor. *Svenska dagbladet* [Svd]. Hämtad från <https://www.svd.se/om/debatten-om-religiosa-friskolor>

Skolverket. (2011). *Läroplan för gymnasieskolan 2011, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen*. Hämtad från: <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasieskolan/laroplan-gyll-for-gymnasieskolan>

Tanner, M. (2009). Från en skola för alla till en skola för varje? *Karlstads universitets Pedagogiska Tidskrift*, årgång 5, nr 1, 75-89

Wahlström, N. (2002). *Om det förändrade ansvaret för skolan: vägen till mål- och resultatstyrning och några av dess konsekvenser*. Diss. Örebro : Univ., 2002. Örebro.

Analysmaterial

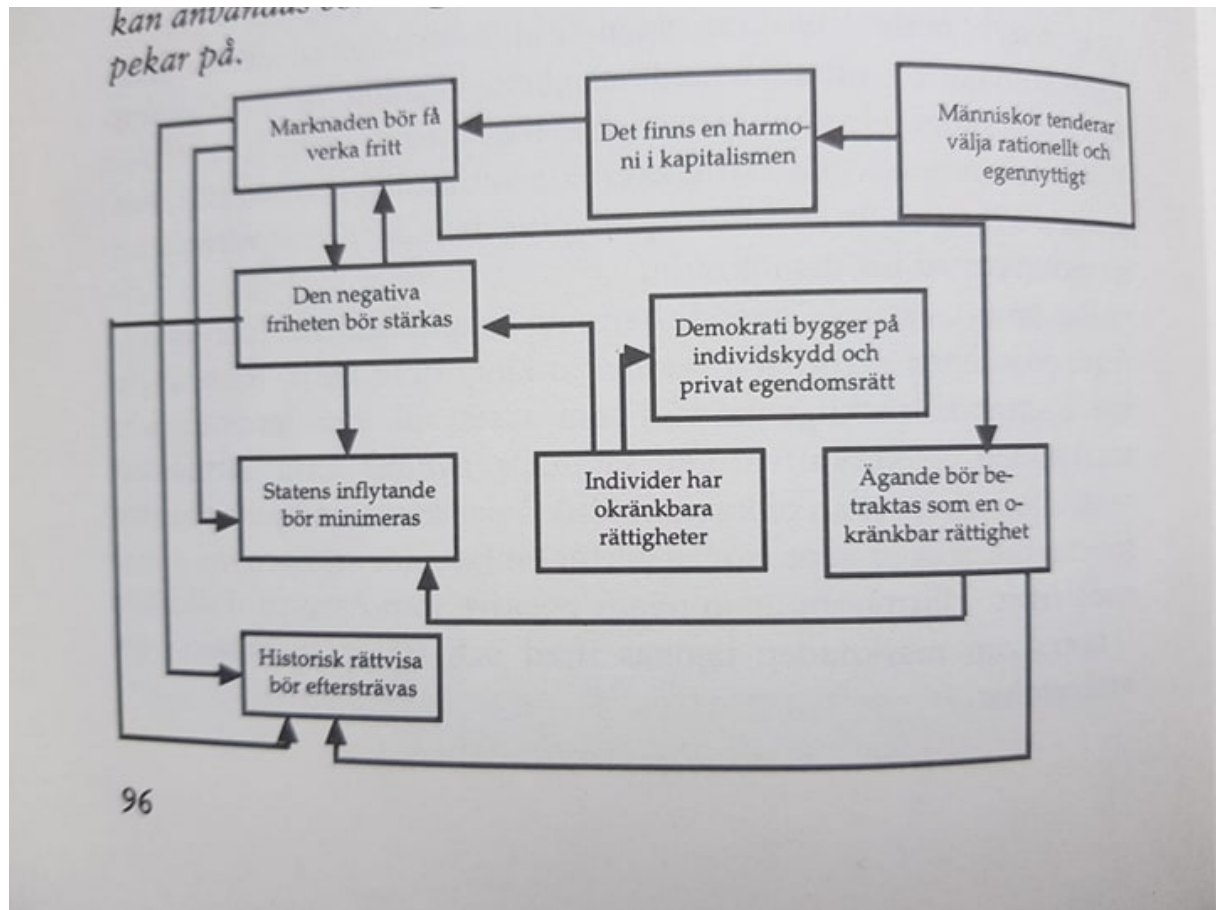
Skolverket. (1983). *Läroplan för gymnasieskolan 1970*. Allmän del. [Tredje upplagan]. Sotckholm: Liber Utbildningsförlaget Stockholm.

Skolverket. (1994). *1994 års läroplan för de Frivilla Skolformerna*. Stockholm: Skolverket

Skolverket. (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Stockholm: Skolverket.

11 Appendix

Figur 12.1: ”Figur 2.1 Sambandet mellan några av de viktigare idéerna i nyliberalismen. Påståendena i boxarna som pilarna utgår från kan användas som argument för påståendena i boxarna de pekar på”

(Boréus, 1994:96)

Tabell 12.1: ”Tabell 6.1. Procentuell fördelning av vissa termer i 36 riksdagsanföranden och förändringar av denna. Andel av totalmängden förekomster av dessa termer. Absoluta tal inom parantes.”

	1969–1974	1984–1989	Förändring
demokrati	52% (159)	21% (31)	-80%
frihet	14% (42)	39% (60)	+30%
solidaritet	12% (38)	5% (7)	-82%
rättvisa	13% (41)	31% (47)	+13%
jämlikhet	9% (28)	5% (7)	-75%
Summa	100% (308)	101% (153)	

(Boréus, 1994:253)

Tabell 12.2: ”Tabell 6.6. ”Vanligheten” hos vissa termer i olika material under olika tidsperioder.”

20-/-30-tal	-45	-55	-65	69 – 75	84 – 89
rättvisa	frihet	frihet	frihet	demokrati	frihet
frihet	demokrati	demokrati	demokrati	frihet	rättvisa
demokrati	rättvisa	rättvisa	rättvisa	rättvisa	demokrati
jämlikhet	jämlikhet	jämlikhet	jämlikhet	jämlikhet	jämlikhet

(Boréus, 1994:257)